

ნიკო ნაზაიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო
nazgaidze1993@yahoo.com

**ქართველთა უძველესი სარწმუნოების
რაობა და მისი ასახვა გოდერძი ჩოხელის
შემოქმედებაში**

სტატიაში საუბარია ქართველთა უძველესი სარწმუნოების რაობასა და მის ასახვაზე გოდერძი ჩოხელის შემოქმედებაში. განხილულია მორიგე ღმერთის, ღვთისშვილების, ადგილის დედის, ავი სულების, ქადაგის ცნებები და მათ საფუძველზე განმარტებულია მონაკვეთები მწერლის რამდენიმე ნაწარმოებიდან: „მღვდლის ცოდვა“, „წითელი მგელი“, „დევების ნასოფლარი“, „ხთიშვილი“, „ღმერთის შვილები“ და სხვა. ნაჩვენებია გ. ჩოხელის დამოკიდებულებები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში შემორჩენილი ტრადიციებისა და რწმენა-წარმოდგენებისადმი.

საკვანძო სიტყვები: ქართველთა უძველესი სარწმუნოება, მორიგე ღმერთი, ღვთისშვილები, ავი სულები, გოდერძი ჩოხელი.

მითოლოგია ნათელ სურათს გვაძლევს ამა თუ იმ ხალხის რწმენა-წარმოდგენებზე, მსოფლმხედველობაზე, დამოკიდებულებაზე გარემომცველ სამყაროსა თუ საკუთარ თავთან. გოდერძი ჩოხელის შემოქმედება ქართული მითოლოგიითაა გაჯერებული, კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული ძველი ამბებითა და თქმულებებით, რომელთა გარემოცვაშიც აღიზარდა და მსოფლმხედველობრივად ჩამოყალიბდა მწერალი. რიგ შემთხვევებში, მკითხველს ისეთი შთაბეჭდილება ექმნება, თითქოს მხოლოდ კი არ აცნობენ, ერთგვარად „თავსაც იწონებენ“ მის წინაშე, თუმცა, ვფიქრობ, ჩოხელი ტრადიციულის მხოლოდ

შეხსენებას ცდილობს. რადგანაც ეს სიმდიდრე ყოველი ქართველის კუთვნილებაც ისევეა, როგორც - თავად მისი. უბრალოდ, უნდა გავიხსენოთ, ალვიდგინოთ, გავაცნობიეროთ, რისი მფლობელები ვართ სინამდვილეში. მწერალი წერდა: „არ მინდა, არაგვის ხეობაზე მოიშალოს ის წესები, რაც ჩვენს მამა-პაპას დღემდე შემოუნახავს, ეს სალოცავები, ქალის გათხოვება-დანაშვანის წესები, ჭრელა-ჭრულა წინდების და ფარდაგების მოქსოვის წესი და ყველაფერი ის, რაც ჩვენმა წინაპრებმა დაგვიტოვეს“ (ჩოხელი 2012, 43).

ქართველ მთიელთა წარმოდგენებში, ქრისტიანობასთან ერთად, უძველესი სარწმუნოების კვალიც შეინიშნება, მართალია, გადაშლილი, გადასხვაფერებული, მაგრამ გარკვეულ დონეზე სურათის აღდგენა მაინც შესაძლებელია. სტატიაში განვიხილავთ ამ უძველესი რელიგიის რაობასა და გამოვლინებას გოდერძი ჩოხელის შემოქმედებაში.

მორიგე ღმერთი

ქართველთა უძველესი რწმენის მიხედვით, სამყარო მორიგე (ე.ი., წესისა და რიგის დამდებმა) ღმერთმა შექმნა. გამჩენი ღმერთის ცნება სამივე ქართველურ ენაში გვხვდება (სვანურად „დამბადებელ ხოშა ღერმეთ“, მეგრულად „გამრჩქინალი დიდ(ი) ღორონთ“), რაც მიგვანიშნებს, რომ, როგორც ჩანს, გამჩენ-დამბადებელ, რიგის დამდებ ღმერთზე წარმოდგენა ქართველურ ტომებში სანყისი, ფუძე ენის დაყოფამდე არსებობდა. ქართველთა ერთღმერთიანობის შესახებ მოგვეპოვება წერილობითი ცნობაც. ვახუშტი ბატონიშვილი თავისი მონუმენტური ნაშრომის, „აღწერა საქართველოსა“ შესავალ ნაწილში („ზნენი და ჩვეულებანი საქართველოსანი“) წერს:

„არამედ სარწმუნოება მათი იყო ერთისა დამბადებელისა ღუთისა თაყუანის-ცემა. [...] ზნენი აქუნდათ პირ-მტკიცობა, მტერთა ზედა ერთობა, თავის-უფლებისა-თვის მხნედ ბრძოლა, მაგრად დგომა მის-თვის. [...] ხოლო შემდგომად დაივიწყეს ღმერთი დამბადებელი თვისი, და თაყვანის-სცემდნენ მზესა, მთოვარესა, ვარსკულავთა, და ნივთიერთა და პირ-უტყუთა. [...] და უმეტეს დაივიწყეს დამბადებელი თვისი, და წესნი და ჩვეულებანი, და იქმნენ ყოველთა წარმართთა უუნარმართესნი და უუსჯულოესნი“ (ბაგრატიონი 1842, 6).

მოხმობილ ციტატაში საუბარია ძველადმოსავლური რელიგიური ფილოსოფიის გაბატონებაზე, რომელიც გულისხმობდა მნათობთა თაყვანისცემას და რომელიც შემდეგ კერპთაყვანისმცემლობაში გადაიზარდა. ქრისტიანობის შემოსვლისას ქართლი უკვე ცეცხლთაყვანისმცემლობასაც იცნობდა, მაგრამ ამ რელიგიებიდან მთაში ფეხის მოკიდება ბოლომდე ვერც ერთმა მოახერხა.

ღვთისშვილები

ღმერთმა გააჩინა ღვთისშვილები და მათ დაავალა აქაურობის დაცვა და პატრონობა. მთიელთა რწმენით, ღვთისშვილთა შორის არიან: დიდი ღომისა - ქსნისა და არაგვის თავდამყურე; ხადას სახვთო (საღვთო) გორის ანგელოზი - ხადას მფარველი; გზოვანის წვერის ანგელოზი - ცხავატის მფარველი; დუმაცხოს საღვთო მა-

ლალი - გუდამაყრის მფარველი; პირიმზე - ნიკლაურ-ბექაურთა და მათთან შემოფიცულ გვართა მფარველი; ბერმუხის ანგელოზი (ლაშარის ჯვარი) - ფშავის მფარველი; თავადი წყაროსთაველი - უკანა ფშავის თემის მფარველი; პირქუში - ახადის თემის მფარველი; კოპალა (გმირი, ლახტიანი) - უძილაურთა თემის მფარველი; იახსარი (ლალი) - ქისტაურთა თემის მფარველი; პირცეცხლი - ჭიჩოს თემის მფარველი; ბერბაადური (გუდანის ჯვარი) - სამოგანძუროს თემის მფარველი; ნახარელა - ჭინჭარაულთა მფარველი; ხმალა (ხმლიანი) - ლიქოკის თემის მფარველი; მთის ვეშაგი - არხოტის თემის მფარველი; ნაღვარმშვენიერი - ხახმატის თემის მფარველი; ცირასებ ნვერის ანგელოზი - ჩოხის მფარველი და სხვ.

თითოეულ თემს თავისი, საკუთარი გამრიგე ჰყავდა, რომლის მეშვეობით უზენაესი წესრიგი და სამართალი განიჩინებოდა.

ღვთისშვილებს სხვადასხვა წარმოშობა აქვთ. ხალხის რწმენით, ზოგიერთი მათგანი ჯერ ადამიანი იყო და მერე იქცა ღვთისშვილად, ზოგი კი ღმერთმა ჩამოსხა ციდან (ადგილსაც უთითებენ, გერგეთის მთაზე). „ხატები პირველად კაცები იყვნენ, მადლიანნი, უცოდველნი; დაიხოცნენ და ამიტომ ღმერთმა ისინი ანგელოზებად, ხატებად გარდაქმნა“ (ვაჟა-ფშაველა 1937, 131). სხვა მითოლოგიური ვარიანტის მიხედვით კი, მორიგე ღმერთმა გერგეთის მთაზე ჩამოსხა ღვთისშვილები. ამ დროს ქვეყანა დევებს ეჭირათ და ხალხს ავინროვებდნენ („ქართული მითოლოგია“, 1992). ალ. ოჩიაურის ცნობით, ადამიანთა ცხოვრება მთაში მხოლოდ მას შემდეგ გამხდარა შესაძლებელი, რაც ღვთისშვილებს ბრძოლა გაუმართავთ იქ გაბატონებულ დევ-კერპებთან და, ღმერთის შეწევნით, ამოუნყვეტავთ ისინი (ოჩიაური ალ., 1993). „დღეს არავინ იცის ღვთისშვილთა საბრძანისი, ალბათ, მას მერე, რაც დევები განყვიტეს, ისევ ზეცაში ამაღლდნენ, ანდა, შეიძლება, ისევ დედამიწაზე არიან და იმ დარბაზში იმყოფებიან, სადაც ოქროს აკვანში მწოლარე ყრმა“ (ჩოხელი 2011, 15-16).

ქრისტიანობის შემოსვლასთან ერთად ღვთისშვილთა უმეტესობა წმინდა გიორგისთან გაიგივდა. და ამას აქვს თავისი მიზეზები: ჩვენი ღვთისშვილები, იგივე ხატები, მებრძოლები იყვნენ. მებრძოლი იყო წმინდა გიორგიც. ახალი სარწმუნოებიდან ძველმა ის მიიღო, ვინც უფრო თავისიანად მიიჩნია.

აკად. ივ. ჭავჭავიძის აზრით, წმინდა გიორგისთანვე გაიგივდა უძველესი მთვარის ღვთაებაც. ცნობილი ქართველი მეცნიერი ანტიკური ავტორის, სტრაბონის ტექსტის შედარებით თანამედროვე დღესასწაულთან ასკვნის, რომ „წმინდა გიორგის ძველი წარმართობისდროინდელი ქართველების მთავარი ღვთაების, მთვარის ადგილი უკავია“ (ჭავჭავიძელი 1960, 50). უნდა აღინიშნოს, რომ სტრაბონს აღწერილი აქვს მთვარის თაყვანისცემის ალბანური რიტუალები. ივ. ჭავჭავიძელი კი კახეთში დღემდე შემორჩენილ თეთრ-გიორგობის დღესასწაულში ხედავს ხსენებული რიტუალების ნაშთებს. მეცნიერის მტკიცებით, სქესით მთვარეც მამრობითია, ამის დასადასტურებლად ხალხურ პოეზიას იშველიებს:

„ნათელმა მთვარემა ბრძანა,
ბევრით მე ვჯობივარ მზესა,
დაჯდა, დასწერა წიგნები,
ზენა ქარი მიათრევსა.
მზეს რომ კაცი მიუვიდა,
მზე ძალიან გაჭავრდესა:
„მე და ვარ და ის ძმა არის,
რად ვძულდებით ერთმანეთსა“ (ჯავახიშვილი 1960, 58).

ან კიდევ:

„ბჟა დიდა ჩქიმი
თუთა მუმა ჩქიმი
ხვიჩა ხვიჩა მურიცხეფი
და დო ჭიმა ჩქიმი“ (ჯავახიშვილი 1960, 59).

„მთვარე მთავარ ღვთაებად ასურელებისა და ქარანელების ანუ საბიელთა სარწმუნოებაში ითვლებოდა, მას „სინ“-ს ეძახდნენ და ქვეყნიერების მბრძანებლად სთვლიდნენ. საყურადღებოა მეტადრე ის, რომ ამ ორივე ხალხის შეხედულებითაც მთვარე მამაკაცად ითვლებოდა“ (ჯავახიშვილი 1960, 60).

ქართული სარწმუნოებით, მორიგე ღმერთს ერთი განსაკუთრებული დაახლოებული ღვთისშვილი ჰყავს, რომელსაც ღვთის კარზე კარავი უდგას - ხმელთმოურავი კვირია. ივ. ჯავახიშვილი დიდ მორიგეს კრონოსთან აიგივებს, რადგან ისიც, ფშავ-ხევსურების რწმენით, მეშვიდე ცაზე სუფევს, ხოლო კვირიას განაყოფიერებისა და შვილიერების მფარველ ღვთაებად მიიჩნევს. ამ უკანასკნელ მოსაზრებას მკვლევარი სვანური მურყვამობის ტრადიციის გაანალიზებით ამყარებს. „მურყვამობის დღეს, არს. ონიანის სიტყვით, რვა სხვადასხვა ჩვეულება იციან, რომელთაგან პირველი არის „ადრეკილაი“, მეორე „მელიაი ტულეფიაი“, მესამე „კვირიაი“[...] (ჯავახიშვილი 1960, 64). ტრადიციის გამონვლილვით აღწერისა და შესაბამისი კომენტარების დართვის შემდეგ, ივ. ჯავახიშვილი ასკვნის, რომ „მურყვამობა სქესობრივი სიყვარულისა და შვილოსნობის მფარველი ღვთაების „კვირიაი“-ს დღესასწაულის ნაშთი უნდა იყოს“ (ჯავახიშვილი 1960, 70).

როგორც უკვე ითქვა, შესაძლებელი იყო ჩვეულებრივი ადამიანის ღვთისშვილთა დასში გადასვლა. რადგან მათს ნაწილს ადამიანური წარმომავლობა აქვს და ხატად მხოლოდ შემდეგ ქცეულა (მაგალითად, კოპალაზე არსებობს გადმოცემა, რომ ხორციელი იყო თავიდან და მერე იქცა ღვთისშვილად. ბავშვობაში დედასთან ერთად დაუჭერიათ დევებს. დედა შეუჭამეს და ამას აცდიდნენ გაზრდას. კოპალა დავაჟკაცდა და გამოიპარა ციხე-გორიდან. ისმინა უფალმა კოპალას ვედრება და დიდი ძალ-ღონე დაულოცა დევების დასახოცად. ზოგი ვერსიით, ღმერთმა მისცა ცეცხლისმფრქვეველი ლახტი, ზოგით კი _ თავადვე გაიმზადა. კოპალამ ამოწყვიტა დევები, ვინც გადარჩა, ისიც სულად იქცა. პირქუშიც კაცი ყოფილა, მჭედელი, ხევსური. ქალებს მოსწონდათ თურმე და ის სინმინდეს იცავდა, არავინ

უჯდებოდა ქკუაში. ღმერთს მისთვის ბედნიერი (დაავადება) შეუყრია და „პირი გადატრუშვია“. მერე ქცეულა ღვთისშვილად).

გოდერძი ჩოხელს აქვს ერთი ძალიან საინტერესო ნაწარმოები, „ხთიშვილი“, რომლის მთავარი პერსონაჟის შობა ზუსტად იმეორებს თავად მწერლის ავტობიოგრაფიის დასაწყისს. ზოსიმეც თავისი სოფლიდან შორს იბადება, რადგან ეს ადგილი წმინდად ითვლება და აქ მშობიარობა აკრძალულია. ბავშვს საოცარი უნარი აღმოაჩნდება, ანთებულ სანთელს თუ მოჰკიდა ხელი, ცისკენ მიფრინავს. ყურადღებით არიან მშობლები, მაგრამ ერთ ხატობა დღეს თვალსა და ხელს შუა დაეკარგება მამას ზოსიმე. ბიჭი ერთად დანთებულ სანთლების კონას იღებს, ზეცისკენ ეწევა და ნელ-ნელა ცაში უჩინარდება. სანთლებს ახლიდან მოკრებენ ხალხში და ხევისბერი ილოცება:

„ღმერთო, შენა ხარ სადიდებელი!
 ღმერთო, შენა ხარ სახსენებელი!
 ღმერთო, დიდება შენთვისა,
 ღმერთო, მადლობა შენთვისა,
 რო ღირსად გვცანი, ღირსად ჩაგვთვალე,
 ხთიშვილი ცოდვილთ მოგვივლინე [...]“ (ჩოხელი 2013, 446-7).

არის შემთხვევები, რომ ადამიანი ისწრაფვის ღვთისშვილად ქცევისკენ, მაგრამ არ გამოსდის და ისევ საკუთარ ცხოვრებას უბრუნდება. გოდერძი ჩოხელს თავის ნაწარმოებში „გაცოცხლებული მიცვალებული“ ჩაურთავს მითი გახუა მეგრელაურის ურთიერთობაზე ღვთისშვილებთან. გახუა სხეულიდან ამოდის და ისე მიჰყვება ხატებს სალაშქროდ. როცა ბრუნდება, სხეული გახრწნილი ხვდება. სული აღარ ინდომებს სხეულში დაბრუნებას, მაგრამ ხატები განწყობიან: „ჩაძვერ, შე მეყველპურე გახუავო“, უბრძანებენ. მაინც რატომ დაამცირეს ასე, მოკვდავთაგან გამორჩეული და აღმატებული ადამიანი უკვდავებმა? ლ. იარაჯულის აზრით, იმიტომ რომ უდროოდ, დაუმსახურებლად მოინდომა სულად ყოფნა და ღვთისშვილებთან გატოლება (იარაჯული, 2017). მთიელთა გადმოცემით, ხოგაის მინდიც სხეულს ტოვებდა და სულის სახით დაიარებოდა ღვთისშვილებთან ერთად სალაშქროდ.

ადგილის დედა

ნ. ჯალაბაძეს თავისი ერთ-ერთი სტატიის („ღვთაება „ადგილის დედის“ ბუნებისათვის“) სქოლიოში ჩამოტანილი აქვს ასეთი ინფორმაცია: „ჩვენ ვიზიარებთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ფშავ-ხევსურეთში „ადგილის დედის“, „ადგილის დედა ღვთიშობლის“ და „ღვთიშობლის“ სალოცავები (იშვიათად, სხვა სახელწოდებებით) იდენტური სალოცავებია“ (ჯალაბაძე 1986, 62). „ადგილის დედა ღვთისმშობელი“ ძველი და ახალი რელიგიების შერწყმით ჩამოყალიბდა. კონკრეტული ტერიტორიების მფარველ ქალ ღვთაებას ღვთისმშობლის სახე გადაეფარა. ადგილის დედა ფუნქციურად მეორეხარისხოვანი სალოცავია, მას, უმთავრესად, მოსავლიანობას, ოჯახის კეთილდღეობას, საქონლის სიმრავლეს სთხოვენ.

ნ. ჯალაბადის ვარაუდით, ღვთაების თავდაპირველი ფუნქცია ნაყოფიერების მინიჭება უნდა ყოფილიყო. არგუმენტად მკვლევარს ის გარემოება მოჰყავს, რომ ადგილის დედა ქადაგ-მკითხავებს გველის სახით ეჩვენება, გველი კი მსოფლიო მითოლოგიაში ნაყოფიერების ღვთაებათა აუცილებელი თანმხლებია.

ადგილის დედა, ხევსურების წარმოდგენით, შაოსანი ქალია, ტანად „წვრილ-მაღალია“ და ჯვარ-სამკაული „ზძეს“ (ოჩიაური აღ., 1993). სამკაულიც ნაყოფიერების ღვთაების ერთ-ერთი აუცილებელი ატრიბუტია.

„მღვდლის ცოდვაში“ ადგილის დედისთვის „თავის მიბარების“ წესი აქვს აღწერილი გოდერძი ჩოხელს. რომანის ერთ-ერთი პერსონაჟი, ნადირა, ეხში იძინებს ღამის გასათევად და ასე მიმართავს ღვთაებას: „- ადგილის დედავ, გალაღებულ-დამშვენებულიმც იყავ ანგელოზთ შორის. შენ გებარები ამალამ, მფარველად და შემწედ მექმენ, დალოცვილო“ (ჩოხელი 2011, 481).

მთიელს თუ სახლს გარეთ დაულამდებოდა, აუცილებლად მიებარებოდა იქაურ ადგილის დედას. მტკიცედ სჯეროდათ, რომ ყველა ადგილს თავისი პატრონი ჰყავს და სტუმრად მისულს ნებისმიერი განსაცდელისგან იფარავს. ამიტომაც მთაში ძალიან ერიდებოდნენ მძინარე ადამიანისთვის ზიანის მიყენებას, თუნდაც ეს ადამიანი მათი მოსიხბლე მტერი ყოფილიყო. ასეთი საქციელი, გარდა იმისა, რომ არცთუ ვაჟკაცურია, შეიძლება შურისმაძიებელს შემოუბრუნდეს ცუდად, ადგილის დედის რისხვის სახით. აკი შემოუბრუნდა კიდეც. ხევსურეთში არსებობს სალოცავი, სადაც მხოლოდ ერთი მამიშვილობის (კომლის) ხალხი დადის. გადმოცემით, ამ ადგილზე მათს წინაპარს მძინარე ქისტი მოუკლავს, რომელმაც საქონელი გასტაცა და იქვე, ახლოში მიიძინა. ამის შემდეგ ოჯახს ისე ცუდად წაუვიდა საქმე, მკითხავს მიმართეს და შეიტყვეს, რომ ადგილის დედა ამიზუზებდათ, რადგან იმ ქისტს დაძინებამდე მისთვის თავის მიბარება მოესწრო.

ავი სულები

უძველესი ქართული სარწმუნოების მიხედვით, ჩვენი ღვთისშვილები „ქაჯავეთს ციხის გამტეხელნი“, „დევ-კერპთა გადამსხვავებულნი“ არიან. ესე იგი, ისინი ეომებიან და იმარჯვებენ ავ სულეებზე, ადამიანი კი მათი თანამებრძოლია ამ საქმეში. ამ რელიგიის მთავარი მოთხოვნებია: იყავი მართალი, იყავი უტეხი (ე. ი. ერთგული) და იყავი უშიშარი. თორემ, თუ შეგეშინდა, დაგძლევენ და ბოროტების მხარეს გადაგხრიან. შიში მიუტევებელ ცოდვად ითვლება, რადგან სწორედ შიში ხდება ადამიანის მცდარ გზაზე დადგომის, სულის წაწყვედის წინაპირობა. ამ რწმენითაა ნასაზრდოები ის მსოფლმხედველობა, რომლითაც ვაჟა-ფშაველა საკუთარ დედასაც არ დაატირებინებს ბრძოლის ველიდან გამოქცეულ და მერე სირცხვილით თავმოკლულ შვილს („ბახტრიონი“).

ქართულ სარწმუნოებაში არ დასტურდება ეშმაკის არსებობა, სამაგიეროდ, ბოროტი სულების დიდი მრავალფეროვნებაა: ალები, ქაჯები, მაჯლაჯუნები, ჭინკები, ტყაშმაფები თუ წყარიშმაფები, მაცაცელები, მახაკვალეები, დევები და ა.შ. ყველანი მაცილ-მაცდურები

არიან და, არათუ დამბადებელ ღმერთთან, ღვთისშვილებთანაც ვერაფერს ხდებიან. ვერც კაცს მოერევიან, თუ უშიშრად დაუხვდა. ყოველი მათგანის სათითაოდ აღწერა და მათთან დაკავშირებული თქმულებების განხილვა ძალიან შორს წაგვიყვანს, ამიტომ მხოლოდ იმ ავ სულებს შევხებით, რომელთაც გოდერძი ჩოხელი შეეხო და გააცოცხლა თავის ნაწარმოებებში. დავადგენთ მიმართებებს მითოლოგიურ წარმოდგენებსა და ავტორის ხედვას შორის.

გოდერძი ჩოხელს, რომანში „წითელი მგელი“, დახატული აქვს ბოროტების სავანე, მგლების სამეფოს, დორაისხევის სახით. მკვლევართა აზრით, ამ ჯურღმულში საბჭოთა იმპერია იგულისხმება მწერალმა და მართლაც, მმართველობის წესი ზუსტად ემთხვევა საბჭოეთისას. ქართულ სარწმუნოებაში მგელი ბოროტების სიმბოლოდ არსად გვევლინება, ეს, სავარაუდოდ, ქრისტიანობის გავლენა უნდა იყოს, თუმცა ამაზე სხვაგან უფრო ვრცლად ვისაუბრებთ, ახლა მხოლოდ იმას ვიტყვით, რომ ძველი რელიგიაც ავი სულების სამყოფლად ხევებსა და ჩაღრმავებულ ადგილებს იგულებდა. ამის გამო მთიელები დღესაც ერიდებიან ღამით ჭალებში სიარულს.

ამავე რომანში ავტორს შემოჰყავს ალი. ალი ქართულ მითოლოგიაში ღამაში ქალია და გამუდმებით ვაჟის შეცდენას ღამობს. ერთი ეს არის, ტერფები აქვს უკულმა მოქცეული. ზოგადად, ყველა ავ სულს ასე ახასიათებენ. სიტყვა „უკულმართიც“ ამასთან უნდა იყოს კავშირში. ნაწარმოებში ალს მოეწონება გულადი ჯარჯი და დაეხმარება გასაჭირიდან თავის დაღწევაში, თუმცა, როგორც წესია, ვაჟმა ნანახის გაუთქმელობის ფიცი უნდა დადოს, პირობა დაირღვეს და გმირი დაიღუპოს. ასე ხდება მითებში და ასე მოხდა ნაწარმოებშიც. ძველი ქართული სარწმუნოების მიხედვით, დევი იხატება, როგორც დიდი, ბანჯგვლიანი, ღონიერი და მოსულელო არსება. იგი ადამიანს ეჭიდება, შეუძლია შეჭამოს კიდეც, მაგრამ თუ კაცი არ შეუშინდა და ღვთისშვილიც ახსენა, დევი მარცხდება. ზოგადად, გაბედულების წინაშე ყველა ავი სული კარგავს ძალას. ამიტომ მოითხოვდა ძველი რელიგია ადამიანისგან უშიშრობას ასე დაჟინებით.

გოდერძი ჩოხელს თავის ბევრ ნაწარმოებში ჰყავს დახატული დევი, მაგრამ მასთან ეს უსიამოვნო ქმნილება უცნაურად დადებით ემოციებს იწვევს მკითხველში. მწერალი „დევების ნასოფლარში“ აღწერს მათს ფიზიკურ სახეს და იქვე დასძენს: „დევი სხვაა და ეშმაკი სხვაა. დევი არ არის ეშმაკივით ბოროტი. იგი დიდია, ბალნიანი და გაქრობა შეუძლია, როგორც ეშმაკს, ამიტომ ერეოდათ გუდამაყრელებს დევები და ეშმაკები ერთიმეორეში. ზოგი დევი ისეთი კეთილიც კი იყო, რომელიმე ოჯახს მიეჩვიოდა და ხვნა-თესვამი ეხმარებოდა. სახლის კუთხეში საჭმლიან ჯამს დაუდგამდნენ და ამოჭამდა. მაგრამ, როცა ღამეა და ეშმაკიც დასუნსულებს, ალიც და ქაჯიც, წადი და გაიგე, რატომ შემოგეყარა გზაზე დევი“ (ჩოხელი 2013, 387-8).

მკითხველის სიმპათიას იწვევს დევი ჩოხელის კიდეც ერთ მოთხრობაში, „ღმერთის შვილები“. ნაწარმოები თქმულებით იწყება, თითქოს ოდესღაც, დიდი ხნის წინათ, ერთ სოფელში ღმერთს ღამე გაუთენებია და წამოსვლისას იქაურებისთვის დაუბარებია: „შვილებო, ყველა თქვენგანში ჩემი სული დგას, ეშმაკი კი ცდილობს, თქვენი თავი წამართვას და ასე ღამობს ჩემს დაუძლურებას. კეთი-

ლად მოიქცით, ნუ მიეყიდებით ეშმაკსო“ (ჩოხელი 2016, 13) ამიტომაც ჰქვიათ ამ სოფლის მცხოვრებლებს ღმერთის შვილები. ანდა რა ვიცოდ, _ ამბობს მწერალი, _ „იქნებ, არც კი არის ეს სოფელი, იქნებ მთელ დედამიწას ერქვა მაშინ სოფელი, როცა ღმერთი აქ ბრძანდებოდა _ ჩვენ, ყველანი, ხომ ღმერთის შვილები ვართ“ (იქვე).

ამ სოფელში წესად ჰქონიათ, შვილი რომ შეეძინებოდათ, ვინმე გამოჩენილ, ჭკვიან, კეთილ ადამიანს ჩაუდებდნენ ჯიბეში ჩვილის ჭიპლარს და ბავშვიც მას ემსგავსებოდა. მაგრამ აირია ქვეყანა, თუკი ვინმე გონიერი და გულიანი იპოვეს, ან მოკლეს, ან გადაასახლეს. სოფელში კი ბავშვები მაინც იბადებოდნენ. საგონებელში ჩაცვივდნენ ახლადგაჩენილი საპყარისა და ბაყდარის მამები, აღარ იცოდნენ, რა ელონათ, ვისთვის ენდოთ ბიჭების დამსგავსება. ითათბირეს, ითათბირეს და ბოლოს გადაწყვიტეს, მძინარე დევს მიპარვოდნენ და თითო ჯიბეში თითო ჭიპლარი ჩაეცურებინათ.

„საშიში საქმეა ძალიან, დევი ხო კეთილია და ისედაც გაბრაზებულია, ეშმაკებმა რო ჩაიგდეს ხელში ქვეყანა, იშვიათადღა ჩნდება აქა-იქ. ცოტანილა დარჩნენ, მაგათაც რა ქნან, თორე დედას უტირებდნენ ეშმაკებს, თანაც ეშმაკური ხრიკებისა არაფერი გაეგებათ და ერიდებიან მაგათთან შეხვედრას. ეშინიათ, კაცო, თავს ზემოთ აღარც მაგათა აქვთ ძალა. ეშმაკების დროა. კეთილი კია, მაგრამ მაინც საშიშია მასთან შეხვედრა. [...] რა იცის იმან, კაცი ხარ თუ ეშმაკი ხარ? ახლა ხო ეშმაკებმა კაცების სახე მიიღეს და ისე დადიან. რა ქნას ამ სანყალმა დევმა, ველარ გაიგო, ვინ ეშმაკია, ვინ _ კაცი“ (ჩოხელი 2016, 15).

კიდევ მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, თუმცა დამოკიდებულების გასარკვევად ესეც კმარა. მწერალს ბოროტი სულებიც კი გაკეთილშობილებული ჰყავს თავის ნაწარმოებებში.

ქადაგი

თ. ოჩიაურს, წიგნში „ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან“, განხილული აქვს ქადაგის ინსტიტუტი. მკვლევრის დაკვირვებით, ქადაგი არც ბარისათვის ყოფილა უცხო, მაგრამ ძალიან განსხვავდებოდა მთის ქადაგისგან. ბარში ადამიანს რომ ღმერთი გაუნყრებოდა და „დაიჭერდა“, ის ეცემოდა ქადაგად (ოჩიაური თ., 1954), ესე იგი, ქადაგად ქცევა აქ სასჯელად, ღვთის რისხვად განიხილებოდა, მთაში კი „ქადაგი ერთგვარი შუამავალი იყო ღმერთსა და ხალხს შორის. ის აუწყებდა სამწყსოს: რა სიამოვნებდა ღმერთს, რა სწყინდა, რას მოითხოვდა მათგან, რით შეიძლებოდა ღმერთის კეთილგანწყობილების დამსახურება“ (ფანჯიკიძე 1986, 53).

„წითელ მგელში“ ლუკა იხსენებს ერთ-ერთ დღესასწაულს თავისი ბავშვობიდან. მოგონებაში აღწერილია ხატობა, სადაც (როგორც ხდება ხოლმე) შეზარხოშებული კაცები ჩხუბს ატეხენ. მათ დასაწყნარებლად ქალი ქადაგად ეცემა და ღვთისშვილის სახელით ემუქრება.

მთაში ქადაგისადმი რწმენა იმდენად დიდი იყო, რომ ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებსაც კი, როგორც ომში წასვლა-წაუსვლელობა გახლდათ, ამ გზით წყვეტდნენ. ერთი გადმოცემის მიხედ-

ვით, ერეკლე მეფეს უსარგებლია მთიელთა ამ მიაშიტობით და თავი ღვთისშვილთა ძმობილად გამოუცხადებია. ამის შემდეგ, როცა კი საქვეყნო საქმე წყდებოდა, მეფე თავად შედიოდა სალოცავში, რჩებოდა იქ გარკვეული ხნით და გარეთ გამოსულს „ღვთისშვილებთან ნათათბირევი“ გადაწყვეტილება გამოჰქონდა.

„ერეკლეს აქ ყოფნა ხევსურებს დღესაც ახსოვთ. გადმოცემით, ერეკლე გუდანში მისულა, გზად ღულის ვაკეზე გაუვლია და აქ შეუსვენია ორი მუხის ქვეშ, რომელსაც ახლაც უჩვენებენ. გუდანში ერეკლე ხატში შესულა და უთქვამს: მე გუდანის-ჯვრის მოძმე ვარო. ამიტომ ერეკლე თურმე თავისუფლად შედიოდა ხატის დარბაზში, სადაც სხვას შესვლა ეკრძალებოდა. დარბაზში ერეკლე ხმამაღლა დაიწყებდა ლაპარაკსო, ვითომც გუდანის-ჯვარს ესაუბრებოდაო. შემდეგ მეფე დარბაზიდან გამოდიოდა და ხევსურებს ამცნობდა გუდანის-ჯვრის ბრძანებას ლაშქრობის შესახებო. ხევსებრები მაშინვე აიღებდნენ გუდანის-[ჯვრის] დროშას და სალაშქროდ ქუდბეკაცი გადიოდაო“ (მაკალათია 1984, 37).

ქადაგის ინსტიტუტის ნამდვილობის რწმენა შემდგომაც დიდხანს გამოჰყვა მთიელთა ცნობიერებას.

დასკვნა

ქართველთა უძველესი სარწმუნოების კვალი მთებში დღემდეა შემორჩენილი. შესაბამისად, იგი აისახა გოდერძი ჩოხელის შემოქმედებაშიც, რადგან მწერალი გაიზარდა და მსოფლმხედველობრივად ჩამოყალიბდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, კერძოდ, გუდამაყარში. სტატიაში შეძლებისდაგვარად განვიხილეთ იმ უძველესი სარწმუნოების რაობა და მისი გამოვლინება ჩოხელის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. შევეხეთ მორიგე ღმერთის, ღვთისშვილების, ადგილის დედის, ავი სულების, ქადაგის ცნებებს და მათთან კავშირში ავხსენით მონაკვეთები რამდენიმე ნაწარმოებიდან: „ღმერთის შვილები“, „დევების ნასოფლარი“, „ხთიშვილი“, „მგელი“, „მღვდლის ცოდვა“ და სხვა. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ წინამდებარე სტატია მიზნად არ ისახავს მწერლის ქრისტიანობაში ეჭვის შეტანას. გოდერძი ჩოხელი ჩვენამდე მოღწეული ტრადიციებისა და რწმენა-წარმოდგენების შენახვა-გადარჩენის მსურველად გვესახება მხოლოდ.

დამონეპაანი

ბაგრატიონი, ვ. 1842. აღწერა საქართველოისა, სანკტ-პეტერბურგი: რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის გამოცემა;

ვაჟა-ფშაველა, 1937. ეთნოგრაფიული წერილები, თბილისი: სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა;

იარაჯული, ლ. 2017. სამყაროს მხატვრულ-ესთეტიკური საზრისი გოდერძი ჩოხელის შემოქმედებაში, დისერტაცია, თელავი;

მაკალათია, ს. 1984. ხევსურეთი, თბილისი: გამომც. „ნაკადული“;

ოჩიაური, ალ. 1993. ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი, ხევსურეთი, თბილისი: გამომც. „მეცნიერება“;

ოჩიაური, თ. 1954. ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა;

ფანჯიკიძე, თ. 1986. რელიგიურ რწმენათა კვალდაკვალ, თბილისი: გამომც. „ნაკადული“;

ქართული მითოლოგია 1992. შეადგინა, შენიშვნები და კომენტარები დაურთო აპოლონ ცანავამ, თბილისი: გამომც. „მერანი“;

ჩოხელი, გ. 2011. თხზულებები, ტ. IV, თბილისი: გამომც. საქართველოს მაცნე;

ჩოხელი, გ. 2012. თხზულებები, ტ. V, თბილისი: გამომც. საქართველოს მაცნე;

ჩოხელი, გ. 2013. ბინდისფერი ხეობიდან ცამდე, თბილისი: გრიგოლ ხანძთელის სახელობის ფონდი;

ჩოხელი, გ. 2016. მოთხრობები, თბილისი: გამომცემლობა „პალიტრა L“;

ჯავახიშვილი, ივ. 1960. ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, წიგნი პირველი, მეხუთე გამოცემა, თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა;

ჯალაბაძე, ნ. 1986. ღვთაება „ადგილის დედის“ ბუნებისათვის, კრ. რელიგიისა და ათეიზმის ისტორიიდან საქართველოში (გვ. 62-66), თბილისი: გამომც. „მეცნიერება“;